

UOT 74

Səmayə İlqar qızı Xəlilova
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
Magistr
E-mail: sema.xelilova93@mail.ru

AZƏRBAYCAN SƏNƏTŞÜNASLIQ ELMİNİN İNKİŞAFINDA ZİYADXAN ƏLİYEVİN ROLU

Xülasə: Məqalədə Əməkdar İncəsənət xadimi, sənətşünas Ziyadxan Əliyevin Azərbaycan sənətşünaslıq elminin inkişafındakı rolundan bəhs olunur. Qeyd olunur ki, Ziyadxan Əliyev yaradıcılığı mövzu dairəsinin genişliyi ilə seçilir. Onun təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət, o cümlədən memarlıq haqqında olan kitabları, çoxsaylı məqalələri, kataloq mətnləri bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Bu mənada müəllifin “Sənətin Məcnunu” (2009), “Eldar Mikayılzadə. İlmələrin hikməti” (2013), “Boyalı gülüşlər” (2014), “Sənətkar ömrü. Şaiq Məmmədov” (2016), “XX əsr Azərbaycan heykəltəraşlığının inkişaf mərhələsi” (2016), “Bəhrüz bəy Kəngərli taleyi” (2017), “Xarıbülbül ətri” (2022), “İstedadlar ocağı” (2023) kimi yüksək elmi və bədii dəyərə malik olan kitablarını qeyd etmək olar.

Açar sözlər: Azərbaycan sənətşünaslığı, Ziyadxan Əliyev, təsviri sənət, dekorativ-tətbiqi sənət, rəssamlıq

Təşəkkül tarixi Orta əsrlərə təsadüf edən Azərbaycan sənətşünaslıq elminin inkişafında çağdaş dövr Azərbaycan sənətşünaslığının görkəmli nümayəndələrindən olan Əməkdar incəsənət xadimi, Sənətşünaslığın Təbliği İctimai Birliyinin sədri, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Ziyadxan Əliyevin müstəsna rolu vardır. Onun xüsusilə gənc nəsil sənətşünasların maarifləndirilməsində yüksək dəyərə malik olan Azərbaycan təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətinə aid kitabları və çoxsaylı elmi məqalələri böyük önəm kəsb edir.

Ömrünün demək olar ki, 50 ilini sənətşünaslıq elminə həsr edən görkəmli sənətşünas bu gün də öz elmi məruzə və məqalələri ilə ölkəmizdə və beynəlxalq arenada (Türkiyə, Rumıniya, ABŞ, Rusiya, Qırğızıstan, Özbəkistan, Ukrayna və b.) Azərbaycan incəsənətini təbliğ edir, onun milli kimliyinin qorunması naminə böyük əzmkarlıq nümayiş etdirməkdədir.

Məlumat üçün qeyd edək ki, Ziyadxan Əliyev *“sənətşünaslıq elminə hələ tələbəlik illərində “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində işıq üzü görən “Şamaxının memarlıq abidələri” adlı ilk məqaləsi ilə qədəm qoymuşdur. Zamanında yaradıcılığına və şəxsiyyətinə böyük ehtiram göstərdiyi Xalq rəssamı Səttar Bəhlulzadənin Ziyadxan Əliyevə “yaxşı rəng hissiyyatın var, səndən yaxşı rəssam olar” deməsinə baxmayaraq, o, sonradan bizə məlum səbəblərdən məhz elə Səttar Bəhlulzadənin xeyir-duası ilə sənətşünaslıq aləminə gəldi, ancaq bir*

qədər fərqli: özündən əvvəlki sənətsünasları təkrarlamaq üçün yox, yeni söz demək üçün...” (6).

Ziyadxan Əliyevin Azərbaycan sənətsünaslıq elminin inkişafındakı rolundan bəhs edərkən, qeyd etməliyə ki, o, gənc sənətsünasların mütəxəssis olması üçün incəsənətin bütün növlərinə daha kamil yiyələnməyi, quru təsvirçilikdən uzaqlaşmağı, həmçinin tənqid etmək bacarığına yiyələnmə vərdişlərini usanmadan aşılamaqdadır. Əgər qeyd etsək ki, Ziyadxan Əliyev uzun illərdir ki, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının “Tənqid və sənətsünaslıq” bölməsinin sədridir, o zaman yuxarıda qeyd olunan məziyyətləri birmənalı qəbul etmək olar.

Ölkəmizdə və respublikanın hüduqlarından kənarında yaşayıb-yaradan rəssamlarımızın bir çoxunun ictimaiyyətdə nüfuz tapmasında da məhz Ziyadxan Əliyevin böyük rolu olmuşdur. Bu baxımdan görkəmli sənətsünasın *“ilk uğuru kimi 1989-cu ilin iyulun 5-də indiki Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində respublikada ilk dəfə olaraq ölkəmizin hüduqlarından kənarında yaşayan azərbaycanlı rəssamların əsərlərindən ibarət “Əzizim Vətən yaxşı...” adlı sərgini təşkil etməsini qeyd edə bilərik. Bu, sözün əsl mənasında Azərbaycan incəsənətində böyük bir tarixi hadisə idi” (6).*

Ziyadxan Əliyevin yaradıcılığı eyni zamanda mövzu dairəsinin genişliyi ilə seçilir. Bunu biz müstəqillik dövründə sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilən dissertasiyaların istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısına nəzər yetirməklə daha aydın görə bilərik. Odur ki, Ziyadxan Əliyevin təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətin bütün növləri, o cümlədən Azərbaycan memarlığı haqqında olan kitabları, çoxsaylı məqalələri, kataloq mətnləri bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Bununla yanaşı həmin yazılar özünün oxunaqlılığı ilə daim gənc tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Ziyadxan Əliyevin təsviri sənətin rəngkarlıq növünə aid olan kitabları arasında Famil Əliyev, Sənan, Mir Möhsün Nəvvabın rənglər aləmi, İradə Avşar və Rza Avşar. Qoşa qanad, Sənətin Məcnunu, Naməlum Səttar, Günahlı dünyanın günahsız adamı və ya Səttar Bəhlulzadə romantizmi, Səttar Bəhlulzadə yaradıcılığında sənətkarlıq məsələləri, Altay Hacıyev (E.Qasımova ilə birgə), Zakir Hüseynov. Tənha döyüşçü, Azərbaycanın Xalq rəssamı Davud Kazimov, Ceyhun Həməzəyev. Sönmüş ocağın işıqları, Bəhrüz bəy Kəngərli taleyi, Bəhrüz bəy Kəngərli yaradıcılığının bədii xüsusiyyətləri, Rafael Abbasov, Genadi Briyatyuk və onun mənəvi dəyərlər dünyası, Rəssam İlham Səfərli. Kainat haqqında düşüncələr, Yaşar Səmədov. Rənglərin simfoniyası, Xarıbülbul ətri və b. kitabları xüsusilə seçilir.

2014-cü ildə Əməkdar incəsənət xadimi, professor Ziyadxan Əliyevin “Səttar Bəhlulzadənin yaradıcılığında romantizm” mövzusunda sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə almaq üçün təqdim etdiyi dissertasiyanı müdafiə etməsini isə bir növ görkəmli rəssam Səttar Bəhlulzadənin əziz xatirəsinə böyük ehtiramın əyani göstəricisi hesab etmək olar.

Onun Nəsimi dünyası rənglərin işığında, Sabir təsviri sənətdə, Hüseyn Cavid romantizmi rənglərin işığında, Səməd Vurğun təsviri sənətdə kimi monoqrafiyalarında görkəmli poeziya nümayəndələrinin Azərbaycan təsviri sənət ustaları tərəfindən yaradılmış bədii obrazlarını bir araya gətirmişdir.

Ziyadxan Əliyevin qrafika sahəsində müəllifi olduğu kitablar da özünün yüksək bədii dəyəri və məzmun genişliyi ilə seçilir. Bu mənada onun Azərbaycan ekslibrisi, Cəmil Müfiddadə. Cizgilərə hopan ömür, Fəxrəddin Seyfəddin oğlu, Arif Hüseynov. Cizgilərin hikməti və b. kitablarını qeyd etmək olar. Azərbaycan ekslibrisi kitabı Azərbaycan kitab sənətinin inkişaf tarixində olduqca yüksək elmi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, zəngin və çoxəsrlik inkişaf tarixinə malik olan kitab nişanının yaranma tarixi görkəmli Avropa və rus sənətsünaslarının diqqət mərkəzindən kənar qalsa da, çağdaş dövr Azərbaycan sənətsünaslıq elminin görkəmli nümayəndəsi Ziyadxan Əliyev olduqca tutarlı elmi mülahizələr və dəyərli mənbələrə söykənərək kitab nişanlarının ilk dəfə XVI əsrdə Qərbi Avropada deyil, məhz XIII əsrdə Azərbaycanda yarandığını sübuta yetirmişdir.

Görkəmli sənətsünasın Azərbaycan heykəltəraşlığı və bu sahədə fəaliyyət göstərən görkəmli tişə ustalarının yaradıcılığı haqqında yazdığı çoxsaylı məqalə və kitablar da müəllif tərəfindən Azərbaycan incəsənətinə verilən dəyərli töhfələrdəndir. XX əsr Azərbaycan heykəltəraşlığının inkişaf mərhələləri, Görüş Nurrəddin oğlu. Plastikanın poetik çalarları başlıqlı kitabları məhz bu qəbildəndir.

Təsviri sənətlə yanaşı Ziyadxan Əliyev dekorativ-tətbiqi sənətə aid kitabların da müəllifidir. Bu mənada onun Azərbaycan rəqs geyimləri, Mənbələr, Gözəllik yaradanlar, Eldar Mikayıladə. İlmələrin hikməti, Sənətkar ömrü. Şaiq Məmmədov, Cavid Bayramlı və Asiman Əkbərov adlı kitablarını qeyd edə bilərik.

Ziyadxan Əliyevin Xilas olunmuş gözəllik adlı kitabı Azərbaycanda bərpaçılıq elminin inkişaf tarixini, Azərbaycan gömrüyünün tarixi təsviri sənətdə adlı kitabı isə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin fəaliyyətini özündə əks etdirir.

Görkəmli sənətsünas – tədqiqatçının üçcildlik “Azərbaycan incəsənəti” adlı ensiklopedik məlumat kitabının (Aslan Xəlilovla birlikdə, 2010-2011) Azərbaycan sənətsünaslığının inkişafında xüsusi yeri vardır. Belə ki, təsviri sənət, dekorativ-tətbiqi sənət və memarlıq haqqında lazımi məlumatları özündə ehtiva edən bu kitab həmin sənət növlərinin ən parlaq sahələrini əhatə edir. Ensiklopedik xarakter daşıyan bu kitabda adları Azərbaycan incəsənəti tarixinə qızıl hərflərlə həkk olunmuş görkəmli sənətkarlar, yüksək bədii dəyərə malik sənətkarlıq nümunələri haqqına qısa və lakonik məlumatlar öz əksini tapıb. Kitaba əlavə edilən rəngli illüstrasiyalar isə onun daha oxunaqlı, əyani və daha dolğun qavranılmasına xidmət göstərən başlıca amillərdəndir.

Azərbaycan rəssamlarının başına gələn yaddaqalan və maraqlı hadisələri özündə əks etdirən “Boyalı gülüşlər” (2014) kitabı Ziyadxan Əliyevin milli-mədəni irsimizə verdiyi yüksək dəyərin ifadəsidir. Maraqlı lətifələrə çevrilən bu hadisələr daşdıqları ədəbi-bədii yükün özünəməxsusluğuna görə çox oxunaqlıdırlar. Kitaba daxil edilən və məhz rəssamlara həsr olunmuş çoxsaylı koloritli şarjlar və rəsmlər də yazılanların yaddaqalanlığını şərtləndirmişdir.

Ziyadxan Əliyevin 2022-ci ildə işıq üzü görən “Xarıbülbül ətri” kitabında XIX əsr təsviri sənətimizdə baş verən bədii proseslərin iştirakçısı olan rəssamların (Usta Qəmbər Qarabaği, Mirzə Qədim İrəvani, Xurşidbanu Natəvan, Mir Möhsün Nəvvab və s.) müxtəlif mövzulu və janrlı əsərlərində milli təsviri sənətimizin özünəməxsusluğunu nümayiş etdirən bədii-estetik xüsusiyyətləri barəsində maraqlı məlumatları oxumaq mümkündür.

Yorulmaz və fədakar tədqiqatçı – alimin 2023-cü ildə üzərində uzun müddət tədqiqat işi apardığı “İstedadlar ocağı” adlı kitabı işıq üzü görüb. Kitab Ziyadxan Əliyevin özünün də məzunu olduğu Əzim Əzimzadə adına Dövlət Rəssamlıq Məktəbinin (indiki Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının nəzdindəki İncəsənət Kolleci) 100 illiyinə həsr olunub. Nəfis şəkildə tərtib olunmuş 560 səhifəlik kitabda *“məktəbin yaranmasından bu günə kimi davam edən şərafətli tarixi izlənilmişdir. Kitabın mətninin Azərbaycanda rəssamlığın tədrisi tarixi kontekstində yazılması, onun məzmununa məktəbin bütün məzunlarının adlarının əlavə olunması və ötən yüzilliyi özündə əks etdirən fotosəkillərin daxil edilməsi onun elmi-tarixi əhəmiyyətli olmasını şərtləndirmişdir”* (3).

Adlarını yuxarıda qeyd etdiyimiz kitablar aktuallığını qorumaqla, elmi-mənəvi mənbə kimi də qəbul edilməkdədir. Hazırda Ziyadxan Əliyevin yeni-yeni mövzuları özündə əks etdirən kitablar üzərində çalışması isə onun bir daha yorulmaz və fədakar tədqiqatçı olduğunun əyani göstəricisidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əliyev Z. Boyalı gülüşlər. Bakı, “CBS”, 2013. 320 səh.
2. Əliyev Z. Xarıbülbül ətri. Bakı, “TUNA”, 2022. 240 səh.
3. Əliyev Z. İstedadlar ocağı. Bakı, “Təhsil”, 2023. 560 səh.
4. Əliyev Z. Sənətin Məcnunu. Bakı, Aspoliqraf, 2009, 390 səh.
5. Əliyev Z., Xəlilov A. Azərbaycan incəsənəti: [3 cildə]. Bakı, “Letterpress”, - c. 1. 2010. 104 səh.
6. Xəlilov A. Sənətsünaslığımızda Ziyadxan Əliyev ucalığı. 525-ci qəzet. - 2021, 1 iyul, - s.12.

Самая Ильгар кызы Халилова

РОЛЬ ЗИЯДХАНА АЛИЕВА В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ИСКУССТВА

Резюме: В статье говорится о роли заслуженного деятеля искусств, искусствоведа Зиядхана Алиева в развитии азербайджанского искусства. Отмечается, что творчество Зиядхана Алиева отличается широтой предметной области. Его книги, многочисленные статьи и каталожные тексты по изобразительному и декоративно-прикладному искусству, в том числе архитектуре, актуальны и сегодня. В этом смысле авторские «Текст искусства» (2009), «Эльдар Микаилзаде. Мудрость петель» (2013), «Нарисованные улыбки» (2014), «Жизнь художника. Шаик Мамедов» (2016 г.), «Этапы развития азербайджанской скульптуры XX века» (2016 г.), «Судьба Бехруз бека Кенгерлы» (2017 г.), «Аромат Харибулбуля» (2022 г.), «Очаг талантов» (2023 г.) имеют большую научную и художественную ценность.

Ключевые слова: азербайджанское искусство, Зиядхан Алиев, изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, живопись.

Samaya Ilgar qizi Khalilova

ZIYADKHAN ALIYEV'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI SCIENCE OF ART CRITICISM

Summary: The article talks about the role of the Honored Worker of Art, art critic Ziyadkhan Aliyev in the development of Azerbaijani art science. It is noted that Ziyadkhan Aliyev's creativity is distinguished by the breadth of the subject area. His books, numerous articles, and catalog texts on fine and decorative-applied art, including architecture, are still relevant today. In this sense, the author's "Text of Art" (2009), "Eldar Mikayilzade. The wisdom of loops" (2013), "Painted smiles" (2014), "The life of an artist. Shaik Mammadov" (2016), "The Stage of Development of 20th Century Azerbaijani Sculpture" (2016), "The Fate of Behruz Bey Kangarli" (2017), "Flavour of Kharibulbul" (2022), "Honey of Talents" (2023) are of high scientific and artistic value.

Keywords: Azerbaijani art studies, Ziyadkhan Aliyev, fine art, decorative-applied art, painting

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.03.2023

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: sənətsünashq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aslan Xəlilov